

ZAŠTITA SVEDOKA U KRIVIČNIM POSTUPCIMA I PRIMENA TEHNOLOGIJE*

Olga Tešović*
Ivana Milovanović**

Pitanje primene tehnologije u krivičnim postupcima aktuelizovano je u Srbiji sa početkom pandemije Covid 19. Iako postojeća zakonska regulativa predviđa ovu mogućnost, šira primena tehnologije u krivičnim postupcima nije zapažena. Posmatrajući praksu sudova tehnologija se u Srbiji primenjuje jedino u krivičnim postupcima pred posebnim odeljenjima za suzbijanje organizovanog kriminala i ratnih zločina ali u redovnim krivičnim postupcima se retko sreće. Sa druge strane, teorija je jedinstvena oko značaja primene tehnologije posebno u zaštiti svedoka i oštećenih u sudskim postupcima. Takođe, brojni međunarodni pravni akti koji sadrže odredbe o zaštiti svedoka u sudskim postupcima prepoznaju značaj korišćenja tehnologije radi izbegavanja brojnih negativnih konsekvenci sudskih postupaka i izbegavanja sekundarne viktimizacije. Međutim, i pored brojnih preporuka za ovakav vid ispitivanja primećeno je da se ona ne koristi u većem procentu u Srbiji i svakako ne u svim slučajevima u kojima je to neophodno ili korisno. Rad ima za cilj analizu pravnih normi koje se odnose na zaštitu svedoka u krivičnim postupcima sa posebnim akcentom na one koje predviđaju ili omogućavaju primenu tehnologije radi adekvatne zaštite na međunarodnom planu i Srbiji, obim primene tehnologije u praksi, razlozi za nedovoljnu primenu i preporuke za širom primenom.

KLJUČNE REČI: zaštita svedoka i oštećenih, tehnička sredstva za prenos slike i zvuka, krivični postupak.

* Doktor pravnih nauka, predsednica Osnovnog suda u Požegi. E-mail: otolgates@gmail.com

** Sudija i zamenica predsednika Osnovnog suda u Nišu. E-mail: milovanovic.iva@gmail.com

1. POJAM SVEDOKA I MODELI NJIHOVE ZAŠTITE

Značaj svedoka u krivičnom postupku ogleda se u činjenici da je iskaz svedoka najznačajnije i najučestalije dokazno sredstvo od najstarijih ljudskih civilizacija pa do danas. U teoriji ali i različitim zakonodavstvima postoje različite definicije svedoka ali se sve one gotovo slažu oko toga da je svedok lice koje poseduje informacije o činjenicama koje su od značaja za predmet postupka. Tako je i Zakonikom o krivičnom postupku RS¹ (u daljem tekstu: ZKP) propisano čl. 91 da je svedok lice za koje je verovatno da će dati obaveštenja o krivičnom delu, učiniocu ili o drugim činjenicama koje se utvrđuju u postupku.

Iako je iskaz svedoka najčešće (i u ne malom broju slučajeva jedino) dokazno sredstvo nesporno je da je to svakako najnepouzdanije dokazno sredstvo jer postoji mogućnost da, i pored zakonske obaveze svedoka da govori istinu, on to ne učini, odnosno, da pogrešno interpretira određene činjenice. Uzroci ovoga su različiti i ne moraju uvek zavistiti od volje samog svedoka, već i neke objektivne okolnosti mogu na to da utiču. Prema mišljenju autora, tri su grupe razloga zbog kojih svedoci ne govore istinu prilikom svedočenja:

1.1. Lična zainteresovanost za ishod postupka

Navedeno se najčešće odnosi na ispitivanje oštećenog u svojstvu svedoka imajući u vidu da je on uvek zainteresovan za ishod postupka s obzirom da je i sam pogođen izvršenjem krivičnog dela. Međutim, i ostali svedoci su u većini slučajeva zainteresovani za ishod postupka a razlozi za to mogu biti različiti: povezanost sa učiniocem, oštećenim ili nekim drugim učesnikom u postupku, posmatranje postupka iz perspektive sopstvenih interesa i dr. Nevezano da li se radi o posrednoj ili neposrednoj zainteresovanosti za ishod postupka to dovodi u većini slučajeva to toga da je iskaz, svesno ili nesvesno, delimično ili u celosti usmeren ka ishodu postupka koji je po mišljenju svedoka, posebno oštećenog, najpravičniji. U ovom kontekstu bitno je ukazati i na tzv. privilegovane svedoke, koji su gotovo uvek povezani sa postupkom ili učiniocem a neretko je njihov iskaz i jedino dokazno sredstvo u krivičnom postupku. Ono što se javlja kao veliki problem kod tzv. privilegovanih svedoka je korišćenje pravom da ne svedoče, što može (a što se i dešava u praksi) dovesti do obustave postupka ili oslobađajuće presude.

1.2. Pogrešno zaključivanje o određenim činjenicama i pogrešna percepcija događaja

Percepcija određenih događaja zavisi od individualnih karakteristika ličnosti svakog pojedinca. Dakle, svaki događaj različito utiče na različite ljude ali i činjenice koje su na prvi pogled nesporne ili očigledne mogu biti različito percipirane. Takođe, određeni

¹ Zakonik o krivičnom postupku, *Sl. glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US.

događaj budi različita osećanja ili stvara različita stanja kod ljudi u zavisnosti od karaktera posmatrača. Shodno svemu ovome, proizilazi da sve okolnosti slučaja i stanja koje događaj „stvara“ kod ljudi mogu da dovedu do različitih zaključaka. Neretko se dešava da ljudi pod pritiskom različitih osećaja izgube svest o istini i pravilnom rasuđivanju, što svakako utiče na verodostojnost njihovih iskaza.

1.3. Zastrašivanje svedoka

Nesporno je da učinioci krivičnih dela uglavnom znaju ko će biti ili ko su svedoci u postupcima protiv njih pa to samim tim stvara mogućnost uticaja na svedoke. Uticaj se može vršiti na različite načine: dogovorom, nuđenjem materijalne koristi ali i zastrašivanjem. Zastrašivanje svedoka može se podeliti u dve grupe: aktivno i implicitno. Aktivno zastrašivanje je putem otvorenih pretnji, primenom nasilja, dok je implicitno zastrašivanje prikriveno i proizilazi iz samog društvenog položaja lica koje zastrašuje (njegovog ranijeg kriminalnog ponašanja, društvenog statusa ili položaja, nadređenost u odnosu na svedoka i sl.) (Burnsajd, 2015).

Sve navedeno pokazuje da je najteži zadatak sudije prilikom sprovođenja postupka i donošenja odluke, zapravo, pravilna ocena iskaza svedoka. U tom smislu sukobljava se više teza: da je oštećeni uvek lično zainteresovan za ishod postupka te njegov iskaz treba sa posebnom oprežnošću ceniti, sa druge strane teza da žrtvi/oštećenom treba da se veruje naročito kod „osetljivih“ postupaka gde je to često i jedini dokaz, zatim, mogućnost da je izvršen uticaj na svedoka ali i individualne osobine svakog svedoka.

Imajući u vidu sve prethodno navedeno, a posebno značaj iskaza svedoka kao dokaznog sredstva, jasna je i potreba za zaštitom svedoka od raznih spoljašnjih uticaja ili faktora koji mogu u nekom pravcu uticati kako na sam iskaz svedoka, tako i na njegov život i bezbednost. Stoga je jasno da i pre samog krivičnog postupka mora dosta pažnje posvetiti zaštiti, pomoći i podršci svedocima jer je jasno da se preduzimanjem mera samo na glavnom pretresu ne može postići svrha. Navedeno ukazuje i na to da nije dovoljna samo procesna zaštita, već i razni vidovi podrške i pomoći kako bi svedok bio u mogućnosti da da dosledan i pravilan iskaz.

Radi pravilnog sagledavanja značaja primene tehnologije u zaštiti svedoka i oštećenih u krivičnim postupcima potrebno je ukazati na sve vidove zaštite svedoka. Modeli zaštite svedoka se mogu podeliti prema više kriterijuma ali najznačajnije i najuopečtenije podele su:

1.4. Opšta i specijalna zaštita svedoka

Opšta zaštita svedoka se odnosi na sve svedoke u sudskim postupcima i njome se štite svi svedoci od bilo kakvih neprijatnosti u postupku i u vezi sa postupkom. Dakle, svaki svedok mora biti zaštićen od uvreda, bilo kakvih verbalnih ili fizičkih napada, nelagodnosti i neprijatnosti od strane bilo kog učesnika u postupku. Zaštitu je dužan da obezbedi organ postupka ali i sam svedok može preduzeti procesne radnje u cilju svoje zaštite.

Specijalna zaštita svedoka pruža se svedocima kojima je pored opšte zaštite potrebna i dodatna, specijalna zaštita. Potreba za specijalnom zaštitom može proisteći zbog same prirode izvršenog krivičnog dela, posebnih okolnosti ili načina izvršenja ali i posledica po oštećenog ali i zbog individualnih karakteristika svedoka. U krivičnom procesnom zakonodavstvu Srbije kao vidovi specijalne zaštite svedoka su posebna pravila zaštite posebno osetljivih svedoka i zaštićenih svedoka.

1.5. Procesna i vanprocesna zaštita svedoka

Procesna zaštita svedoka odnosi se na zaštitu svedoka tokom samog krivičnog postupka i mere se odnose na pomoć i podršku u vezi sa svedočenjem, s tim da je zabranjeno da se merama zaštite utiče i da se uopšte govori o predmetu svedočenja, i mere prilikom samog svedočenja, koje se odnose na mogućnost postavljanja pitanja, karaktera pitanja, zabrana suočenja, susret sa okrivljenim i sl.

Vanprocesna zaštita svedoka se odnosi na određene mere koje preduzimaju specijalizovani organi ili oraganizacije a tiču se zaštite svedoka van postupka, pre, tokom i nakon svedočenja. Ove mere se pre svega odnose na zaštitu života i bezbednosti svedoka i njima bliskih lica.

2. PRAVNA REGULATIVA ZAŠTITE SVEDOKA U KRIVIČNIM POSTUPCIMA – MEĐUNARODNOPRAVNA ZAŠTITA

Značaj pitanja zaštite svedoka u sudskim postupcima ogleda se između ostalog i u tome što je na međunarodnom planu doneto više akata kojima je regulisano pitanje zaštite svedoka u sudskim postupcima ali i većina najznačajnijih međunarodnih konvencija koje imaju za predmet druga pitanja, sadrže odredbe o zaštiti svedoka. U nastavku rada ukazaćemo na neke od najznačajnijih međunarodnih dokumenata, kojima je regulisano pitanje zaštite svedoka jer se primena tehnologije u zaštiti svedoka ne može posmatrati izolovano od ostalih oblika zaštite.

Kada se govori o zaštiti svedoka svakako na prvom mestu treba ukazati na Deklaraciju osnovnih pravnih principa za žrtve krivičnih dela i zloupotrebe moći.² Navedena Deklaracija treba da bude polazni dokument prilikom donošenja ili izmena nacionalnih zakona jer na sveobuhvatan način ukazuje na značaj i mere zaštite svedoka, kako u postupku, tako i van njega. Deklaracijom je proklamovano da se prema žrtvi mora obazrivo postupati uz puno poštovanje njenog dostojanstva. Neke od glavnih garancija žrtvama proklamovanih Deklaracijom su: da žrtve moraju biti obavestene o svojim pravima, da imaju slobodan pristup pravosuđu, da imaju pravo na efikasno postupanje državnih organa prilikom odlučivanja, da imaju pravo na nadokandu svih vidova štete kao i zaštita od svakog vida viktimizacije žrtve. Posebno je značajno pomenuti da žrtvi mora biti omogućeno da iznese svoj stav, bez straha i svaka neprijatnost po žrtvu mora biti svedena na najmanju moguću meru.

² Generalna skupština Ujedinjenih nacija je usvojila Deklaraciju odlukom od 29.11.1985. godine.

Odredbе o zaštiti svedoka našle su se i u Konvenciji Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala³ koja je usvojena 22.06.2001. godine u Palermu. Sastavni deo konvencije su i Protokoli za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima naročito ženama i decom i Protokol protiv krijumčarenja migranata, kopnom, morem u vazduhom, koji posebnu pažnju posvećuju zaštiti žrtava i to posebno zaštiti žena i dece. Akcenat je stavljen na zaštitu od odmazde ili zastrašivanja svedoka koji svedoče u krivičnim postupcima povodom krivičnih dela obuhvaćenim konvencijom ali i njihovim rođacima i drugim bliskim licima. Modeli zaštite svedoka su različiti i to može biti preseljenje, promena identiteta a predviđeno je i ispitivanje svedoka putem video linka tj. uz korišćenje tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka.

Konvencija o pravima deteta⁴ je nezaobilazni dokument kada se govori o zaštiti dece uopšte a samim tim i u sudskim postupcima. Konvencija sadrži osnovna prava koja moraju u državama potpisnicama biti obezbeđena svakom detetu. Sa aspekta zaštite dece u sudskim postupcima važno je ukazati na čl.12 Konvencije koji predviđa da detetu mora biti pružena mogućnost da bude saslušano u svim sudskim i administrativnim postupcima koji se tiču deteta, bilo neposredno ili preko zastupnika ili odgovarajućeg organa. Pored navedenog odredbama 40 i 41 Konvencije su posebno regulisana minimalna prava koja moraju biti obezbeđena maloletnicima u krivičnim postupcima.

Na području Evropske unije je takođe pitanje zaštite svedoka bilo aktuelno pa je tako 2005. godine Savet Evrope usvojio Preporuku R 9 o zaštiti svedoka i saradnika u pravosuđu.⁵ Preporuka nema obezbeđujući karakter ali svakako da predstavlja smernice za države potpisnice u zaštiti svedoka ukazujući na potrebu maksimalne zaštite. Ono što je bitno istaći je da Preporuka ukazuje na potrebu da mere zaštite budu odabrane shodno individualnim karakteristikama ličnosti svedoka i prilagođene potrebama svakog pojedinačnog svedoka.

Kada se govori o dokumentima donetim na području Evropske unije potrebno je istaći Konvenciju o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija)⁶ koja je usvojena 05.11.2011. godine u Istanbulu. Cilj Konvencije je, između ostalog, obezbeđivanje celokupne zaštite žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Takođe, su čl.56 Konvencije propisane i posebne mere zaštite svedoka i oštećenih u ovim krivičnim postupcima od svih vidova sekundarne viktimizacije sa posebnim akcentom na to da je potrebno obezbediti u pravosudnim institucijama da ne dolazi do susreta između žrtava i učinilaca. U tom smislu u Konvenciji je izričito predviđeno da u skladu sa pravilima nacionalnog prava žrtva svedoči bez prisustva učinioca, naročito uz korišćenje odgovarajućih komunikacionih tehnologija, tamo gde su dostupne.

³ Zakon o potvrđivanju Konvencije UN o transnacionalnom organizovanom kriminalu, *Sl. List SRJ*-Međunarodni ugovori, br.6/2001.

⁴ www.unicef.org/serbia/media/3186/file, [7.10.2022.].

⁵ www.pars.rs/images/biblioteka/smernice-o-merama-zastite-svedoka-u-medjunarodnom-pravu-i-pravu-RS.pdf, [7.10.2022.].

⁶ www.coe.int/1680462540, [12.10.2022.].

Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja⁷ koja je usvojena 25.10.2007. godine na Lansarotu propisuje posebna načela i mere za zaštitu dece od svakog vida seksualnog zlostavljanja ali i mere prevencije koja je svaka država potpisnica u obavezi da preduzme. Konvencijom i nametnuta obaveza državama da u svoja krivična zakonodavstva inkriminišu krivična dela kojima se na posredan ili neposredan način deca seksualno iskorišćavaju i zlostavljaju. Pored navedenog, posebna pažnja je posvećena programima zaštite dece koji treba da budu usmereni na sve segmente života i funkcionisanja deteta. Takođe Konvencija predviđa pored opšte zaštite i zaštitu tokom krivičnog postupka koja između ostalog, obuhvata i zaštitu u vidu izbegavanja kontakta između žrtava i počinitelaca na sudu ili u prostorijama policije osim ako nadležni organ ne proceni da je to u najboljem interesu detea ili kada je takav kontakt neophodan radi istrage i krivičnog postupka. Član 35 Konvencije propisuje posebna pravila razgovora sa detetom koja podrazumeva potpunu opreznost dok čl. 36 Konvencije predviđa mogućnost ispitivanja deteta putem tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka.

Veoma važan dokument i može se reći vodilja prilikom postavljanja ciljeva u zaštiti svedoka u nacionalnom zakonodavstvu je Direktiva 2012/29/eu⁸ evropskog parlamenta i evropskog saveta od 25. oktobra 2012. godine, kojom su zapravo uspostavljeni minimalni standardi o pravima, podršci i zaštiti žrtava kriminaliteta.

3. ZAŠTITA SVEDOKA U PRAVU REPUBLIKE SRBIJE

Posmatrajući standarde koji su postavljeni u navedenim ali i drugim međunarodnim aktima, može se zaključiti da su u pravnom sistemu Srbije u velikoj meri oni inkorporirani. U nastavku rada ukazaćemo na najznačajnije pravne akte Srbije iz oblasti kako opšte, tako i posebne zaštite svedoka, sa posebnim akcentom na odredbe koje se odnose na primenu tehnologije prilikom zaštite svedoka.

Sve mere procesne zaštite svedoka moraju biti propisane procesnim zakonima, što je i učinjeno Zakonikom o krivičnom postupku Srbije (ZKP) koji predviđa mere opšte i posebne zaštite svedoka u krivičnom postupku ali i upućuje na druge zakone kojima je regulisano pitanje vanprocesne zaštite svedoka.

Kao mere opšte zaštite svedoka potrebno je ukazati najpre na odredbe ZKP-a kojima su regulisane mere za održavanje reda na glavnom pretresu (čl. 369 do čl. 376), a kojima je predviđena dužnost suda da zaštiti ugled i bezbednost suda, stranaka i drugih učesnika u postupku od uvrede, pretnje i svakog drugog napada. Takođe, je čl. 371 ZKP izričito predviđeno da sud može okrivljenog udaljiti iz sudnice za vreme preduzimanja određene dokazne radnje ili do kraja dokaznog postupka i odrediti da on iz posebne prostorije putem tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka prati tok postupka. Kao jedna od mera zaštite svedoka i oštećenih u postupku je mogućnost isključenja javnosti

⁷ www.ravnopravnost.gov.rs/wpcontent/download/, [5.10.2022.].

⁸ www.podrskazrtvama.rs/media/medjunarodni/DIREKTIVA-2012-29-EU.pdf, [29.9.2022.].

za ceo glavni pretres, ili jedan njegov deo (čl. 363 ZKP). Naime, između ostalog, kao razlozi za isključenje javnosti su zaštita interesa maloletnika i privatnost učesnika u postupku. Posebno značajne mere za zaštitu svedoka i oštećenih u krivičnom postupku su mere za obezbeđenje prisustva okrivljenog i nesmetano vođenje krivičnog postupka. Kao što je prethodno navedeno, jedan od mogućih razloga za neistinito, ili necelishodno svedočenje je mogućnost uticaja na svedoke. Upravo zbog toga je čl. 197 ZKP propisana mogućnost izricanja mere zabrane približavanja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem u situaciji kada se proceni da postoje okolnosti koje ukazuju da bi okrivljeni mogao ometati postupak uticajem na oštećenog i svedoke, kao i okolnosti koje ukazuju da bi mogao ponoviti, dovršiti ili učiniti krivično delo. Ukoliko je stepen takve opasnosti viši, sud može shodno čl. 211 st. 2 tač. 2 ZKP odrediti i pritvor okrivljenom. Opšta zaštita svedoka je obezbeđena, ne samo u toku trajanja postupka, već i nakon njegovog okončanja i to ne samo izricanjem krivične sankcije, već i mogućnošću izricanja mere bezbednosti zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim (čl. 89a KZ).

Mere specijalne zaštite svedoka se odnose na odredbe ZKP-a kojima je regulisan procesni položaj posebno osetljivih svedoka i zaštićenog svedoka.

Zakonik o krivičnom postupku sadrži odredbe kojima je regulisano šta će se imati u vidu prilikom procene da li određenom svedoku treba dodeliti status posebno osetljivog. Stoga je propisano da organ postupka prilikom donošenja odluke o tome treba da uzme u obzir uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja. Iz citirane zakonske odredbe proizilazi da svedok može dobiti status posebno osetljivog zbog određenih subjektivnih okolnosti kao što su pol, zdravstveno stanje, uzrast i sl. Međutim, i sama priroda krivičnog dela, okolnosti pod kojima je učinjeno, način izvršenja dela, odnos sa izvršiocem krivičnog dela mogu biti presudni za određivanje statusa posebno osetljivog svedoka.

Cilj određivanja statusa posebno osetljivog svedoka nekom licu sprovodi se kako bi se taj svedok zaštitio odnosno kako bi se njegovo ispitivanje sprovedo primenom posebnih mera zaštite. Najčešće se kao mere zaštite posebno osetljivih svedoka određuju postavljanje pitanja preko organa postupka, ispitivanje uz pomoć odnosno posredstvom stručnog lica, psihologa socijalnog radnika i dr., i zabrana suočenja sa posebno osetljivim svedokom. Najznačajniji vid zaštite posebno osetljivih svedoka je ispitivanje svedoka posredstvom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka. Ispitivanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku. Bitno je napomenuti da Zakonik o krivičnom postupku izričito navodi da se posebno osetljiv svedok može ispitati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno ovlašćenoj instituciji koja je stručno osposobljena za ispitivanje posebno osetljivih lica. Najveći problem u vezi s primenom navedenog ogleda se u činjenici da ovaj način ispitivanja zahteva tehničku osposobljenost sudova koja je u većini sudova na teritoriji Republike Srbije na nezavidnom nivou.

Drugi vid specijalne zaštite svedoka po ZKP-u je dodeljivanje statusa zaštićenog svedoka. Zaštićeni svedok je zapravo svedok koji bi svojim iskazom ili odgovorom na pojedina pitanja sebe ili bliska lica izložio znatnoj opasnosti po život, zdravlje, bezbednost ili imovinu. Dakle, po svojim pravima i dužnostima zaštićeni svedok ima sva prava

i dužnosti kao i svaki drugi svedok, međutim, razliku čini to što je zaštićeni svedok izloženiji opasnostima zbog prirode svedočenja odnosno, ozbiljnosti krivičnog dela o kojem svedoči, učinioca i slično. Da bi jedan svedok uživao status zaštićenog svedoka o tome mora da postoji odluka nadležnog organa. Dakle, nije dovoljno da lice subjektivno smatra da je zbog svedočenja izloženo opasnosti već o tome mora odluku da donese sud. Određivanje statusa zaštićenog svedoka stvara mogućnost da se u cilju njegove zaštite primene mere posebne zaštite (čl. 106 ZKP), a njima se obezbeđuje da se istovetnost zaštićenog svedoka ne otkrije javnosti, a pod zakonom propisanim uslovima ni okrivljenom, ni njegovom braniocu. Radi realizacije ovih posebnih mera zaštite predviđeno je da se ispitivanje zaštićenog svedoka obavlja putem tehničkih sredstava za promenu zvuka i slike i njima rukuje stručno lice.

Kada se govori o pravnom okviru Srbije u zaštiti svedoka neophodno je ukazati na odredbe Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.⁹ U trećem delu ovog Zakona propisana su pravila o zaštiti maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku i okolnosti pod kojima se maloletno oštećeno lice ispituje u krivičnom postupku. Tako je članom 152. stav 3. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica propisano da sudija može narediti da se maloletno lice sasluša upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a saslušanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka, u prostoriji u kojoj se svedok nalazi, tako da mu stranke i lica koja na to imaju pravo, pitanja postavljaju posredstvom sudije, psihologa, pedagoga, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica. Članom 152. stav 4. predviđena je mogućnost da se maloletna lica koja su svedoci oštećeni u krivičnom postupku mogu saslušati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno ovlašćenoj instituciji ili organizaciji, stručno osposobljenoj za ispitivanje maloletnih lica, pri čemu se mogu koristiti tehnička sredstva za prenos slike i zvuka.

Posebno je značajno ukazati da je Republika Srbija usvojila i Nacionalnu strategiju za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u RS¹⁰ za period od 2020-2025. godine i Akcioni plan. Cilj strategije je da se svim žrtvama i svedocima krivičnih dela obezbedi adekvatan nivo procesnih prava, kao i sistemska, stručna i dostupna pomoć i podrška, kao i poseban nivo zaštite naročito ranjivim kategorijama žrtava. Pored ovog opšteg cilja Strategijom su postavljeni i posebni ciljevi i to: uspostavljanje mreže službi podrške, unapređenje dostupnosti, kvaliteta i efikasnosti primene mera zaštite žrtava i svedoka krivičnih dela u RS sa posebnom zaštitom posebno osetljivih kategorija žrtava i svedoka, podizanje svesti žrtava i svedoka o pravima koja im pripadaju kao i kontinuirano informisanje javnosti. Bitno je istaći da su u Strategiji u potpunosti inkorporirane odredbe Direktive UN(2012)29, što dodatno ukazuje na njen značaj. Sa aspekta primene tehnologije u zaštiti svedoka i oštećenih značajno je da njena primena u strategiji zauzima značajno mesto i da je predviđena kao jedan od glavnih vidova zaštite.

⁹ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Sl.glasnik RS*, br.85/2005.

¹⁰ www.mpravde.gov.rs/sr/tekst/30567/nacionalna-strategija-za-ostvarivanje-prava-zrtava-i-svedoka-krivnicnih-dela-u-republici-srbiji-za-period-2020-2025-godine-19082020.php, [12.10.2022.].

4. PRIMENA TEHNOLOGIJE U ZAŠTITI POSEBNO OSETLJIVIH SVEDOKA U PRAKSI SUDOVA U SRBIJI

Sve prethodno navedeno ali i tumačenje suštine zaštite svedoka ukazuje da je primena tehnologije gotovo neophodna da bi se postigla potpuna zaštita. Navedeno, između ostalog, jer je izbegavanje kontakta učinioca i žrtve i davanje iskaza bez pritiska koji prouzrokuje prisustvo okrivljenog svakako neophodno radi izbegavanja sekundarne viktimizacije ali i iznošenja validnog i uverljivog iskaza.

Kao što je prethodno prezentovano pravni okvir Republike Srbije pruža mogućnost da se određeni delovi sudskih postupaka ne sprovedu neposredno, već da se određene dokazne radnje sprovedu „na daljinu“, odnosno, da svedok ne bude u prostoriji ili sudnici sa okrivljenim i ostalim procesnim subjektima već u posebnoj prostoriji. Međutim i pored ovakvih mogućnosti zapaža se da se primena tehnologije u sudskim postupcima ne koristi u dovoljnoj meri pa ni u zaštiti svedoka. Radi potvrđivanja navedene hipoteze ukazaćemo, a u odsustvu kompletnih podataka o primeni tehnologije u zaštiti svedoka, na istraživanje Foruma sudija Srbije u okviru projekta “Sudjenje na daljinu” tokom 2020. godine kojim je, između ostalog, ispitano koji je obim primene navedene tehnologije u zaštiti svedoka, zatim kakva je tehnička osposobljenost sudova za primenu, kao i kakva je zainteresovanost sudija za ovakvu vrstu ispitivanja (Krstić, 2021: 44).

Istraživanjem je obuhvaćeno 11 osnovnih sudova i 8 viših sudova na teritoriji Republike Srbije, u vremenskom periodu od 1. januara do 31. decembra 2019. godine, kao i od 1. januara do 31. decembra 2020. godine. Podaci su dobijeni slanjem zahteva za pristup informacijama od javnog značaja u navedenim sudovima.

Status posebno osetljivog svedoka može se dodeliti u svim predmetima, nezavisno od vrste krivičnog dela, pa je istraživanje suženo i fokusirano na ona krivična dela kod kojih se u svojstvu oštećenih najčešće javljaju lica koja se mogu smatrati posebno osetljivim.

Tako su iz nadležnosti osnovnih sudova analizirani predmeti gde je postupak pokrenut za krivično delo nasilje u porodici, iz člana 194. stav 3. KZ, krivično delo zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz člana 193. KZ i krivično delo nedozvoljene polne radnje iz člana 182. KZ. U višim sudovima analizirani su predmeti u kojima je postupak pokrenut zbog krivičnog dela silovanje iz člana 178. KZ, obljuba nad nemoćnim licem iz člana 179. KZ, obljuba sa detetom iz člana 180. KZ i trgovina ljudima iz člana 388. KZ.

Istraživanje je pokazalo da 58,33% osnovnih sudova i 87,5% viših sudova poseduje tehničke mogućnosti i posebnu prostoriju za ispitivanje svedoka primenom tehničkih sredstava, s tim da u određenom broju sudova postoji zajednička Služba za pomoć i podršku svedocima i oštećenima.

Tokom 2019. godine pred osnovnim sudovima je ukupno pravnosnažno okončano 172 predmeta za posmatrana krivična dela, a tokom 2020. godine 145 predmeta.¹¹ Od

¹¹ Pred osnovnim sudovima u 2019. godini pravnosnažno je okončano 27 postupaka zbog krivičnog dela iz člana 182. KZ, pet postupaka zbog krivičnog dela iz člana 193. KZ i 140 postupaka zbog krivičnog dela iz člana 194. stav 3 KZ. Tokom 2020. godine pravnosnažno je okončano 12 postupaka zbog krivičnog dela iz člana 182. KZ, četiri zbog krivičnog dela iz člana 193. KZ i 129 postupaka zbog krivičnog dela iz člana 194. stav 3. KZ.

sudova je zahtevana i informaciju o broju i strukturi oštećenih u postupku (žene, deca ili maloletnici), ali nije bilo moguće napraviti sistematizaciju zbog različito dostavljenih podataka ili neposjedovanja takvih informacija u sudovima. Iz podataka koji su dostavljeni i koje je bilo moguće analizirati proizilazi da su se u navedenim predmetima završenim pred osnovnim sudovima kao oštećeni uglavnom javljale žene, maloletnici i deca.

Od ukupnog broja okončanih postupaka tokom 2019. godine pred osnovnim sudovima (151) samo je u trinaest oštećenima određen status posebno osetljivih svedoka, s tim da dva suda nisu posedovala evidenciju o tome. Ukupno je jedanaest svedoka ispitano putem tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a u 22 predmeta oštećeni nisu saslušani na glavnom pretresu, već je vršen uvid u zapisnike o njihovom ranijem ispitivanju. Iz navedenog se zaključuje da je u 116 predmeta oštećeni saslušan na glavnom pretresu po opštim pravilima postupka za ispitivanje svedoka.

Identična je situacija u osnovnim sudovima i tokom 2020. godine: od ukupno 140 okončanih postupaka samo je u trinaest određen status posebno osetljivih svedoka, s tim da dva suda nisu posedovala evidenciju o tome. Ukupno je jedanaest svedoka ispitano putem tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, dok u 32 predmeta oštećeni nisu ispitani, već je vršen uvid u zapisnike o njihovom ranijem ispitivanju. Iz navedenog se zaključuje da je u 97 postupaka oštećeni saslušan na glavnom pretresu, po opštim pravilima postupka za ispitivanje svedoka.

Interesantan je podatak da je najveći broj postupaka u 2019. godini za krivično delo nasilje u porodici iz člana 194. stav 3. KZ završen pred jednim osnovnim sudom (80 postupaka), ali ni u jednom postupku nije oštećenom određen status posebno osetljivog svedoka, niti su korišćena tehnička sredstva za prenos slike i zvuka, uprkos činjenici da je u sedam postupaka dete bilo oštećeno.

Istraživanje je pokazalo da su samo dva osnovna suda iz uzorka tokom 2019. i 2020. godine koristila tehnička sredstva za prenos slike i zvuka, s tim da dva suda nisu posedovala evidenciju o tome, pa nisu ni dostavila podatke. U preostalim sedam sudova tehnologija nije korišćena.

Pred višim sudovima je tokom 2019. godine ukupno pravnosnažno okončano 35 postupaka, a tokom 2020. godine 28 postupaka.¹² Tokom 2019. godine kao oštećeni u navedenim postupcima završenim pred višim sudovima bilo je sedam oštećenih žena, sedam maloletnika i petoro dece, a tokom 2020. godine osam oštećenih žena, osam maloletnika i četvoro dece.

Od ukupnog broja analiziranih postupaka pred višim sudovima tokom 2019. godine, u sedam predmeta je oštećenima dodeljen status posebno osetljivih svedoka, a u deset predmeta su ispitani preko tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, dok u 21 predmetu nije korišćena tehnologija, a u četiri postupka nisu ispitivani.

¹² Zbog krivičnog dela silovanje iz člana 178. KZ, pred višim sudovima je u toku 2019. godine pravnosnažno okončano 20, a tokom 2020. godine ukupno 13 postupaka. Zbog krivičnog dela obljava sa nemoćnim licem, pred višim sudovima je tokom 2019. godine pravnosnažno okončano četiri postupka, a tokom 2020. godina tri. Zbog krivičnog dela obljava sa detetom iz člana 180. KZ tokom 2019. godine pravnosnažno je okončano četiri postupka, i isto toliko tokom 2020. U odnosu na krivično delo trgovina ljudima iz člana 388. KZ, tokom 2019. godine okončano je sedam, a tokom 2020. osam postupaka.

Tokom 2020. godine od ukupno 28 pravnosnažno završenih postupaka, u šest je oštećenima dodeljen status posebno osetljivog svedoka i ispitani su pomoću tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, dok u 16 predmeta nije korišćena tehnologija, a u četiri predmeta nisu ispitivani.

Što se tiče viših sudova tokom 2019. godine samo su u jednom višem sudu korišćena sredstva za prenos slike i zvuka, a tokom 2020. godine u dva suda, s tim da jedan sud nije posedovao podatke o tome. Iz navedenog proizlazi zaključak da tokom posmatranog perioda u pet viših sudova nije korišćena tehnologija za prenos slike i zvuka.

Iz svih navedenih podataka iz pomenutog istraživanja mogu se konstatovati sledeći zaključci:

- 1) Iako postoji zakonski osnov za upotrebu tehnologije za prenos slike i zvuka za ona krivična dela kod kojih se u svojstvu oštećenih najčešće javljaju lica koja se mogu smatrati posebno osetljivim, ova mogućnost se i dalje nedovoljno koristi u Republici Srbiji. Navedeni zaključak proizlazi iz činjenice da je istraživanje pokazalo da od 12 osnovnih sudova, 8 poseduje tehničke mogućnosti, a u posmatranom periodu tehnologija je korišćena u svega četiri tokom 2019. godine, odnosno u tri tokom 2020. godine. Situacija je identična i u višim sudovima gde od posmatranih 8 viših sudova 7 poseduje tehničke mogućnosti a tehnologija je korišćena u jednom tokom 2019. godine, odnosno u dva tokom 2020. godine;
- 2) Manji je procenat sudova koji nemaju tehničke mogućnosti za ispitivanje svedoka u posebnoj prostoriji primenom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, te zato treba uložiti dodatna sredstva da i ovi sudovi dobiju takvu mogućnost;
- 3) U veoma malom procentu primenjuje se ispitivanje svedoka u posebnoj prostoriji za prenos slike i zvuka, kako u odnosu na ukupan broj predmeta, tako i na broj predmeta u kojima je svedocima dodeljen status posebno osetljivih svedoka. Ovaj podatak ukazuje da se sudije pretežno opredeljuju ili za klasičan način ispitivanja svedoka, ili za vršenje uvida u zapisnike o njihovom ranijem ispitivanju (što svakako pozitivno utiče na smanjenje rizika od sekundarne viktimizacije);
- 4) Određeni broj sudova ne poseduje evidencije o korišćenju posebnih prostorija za ispitivanje svedoka što posredno ukazuje da ne poseduju ni službe za pomoć i podršku žrtvama i svedocima krivičnih dela.
- 5) U većini postupaka gde se kao oštećeni pojavljuju maloletnici ili deca nije im dodeljen status posebno osetljivih svedoka, kao ni u slučaju krivičnog dela za nasilje u porodici.

ZAKLJUČAK

Imajući u vidu izloženi pravni okvir ali i rezultate citiranog istraživanja zaključuje se da u Srbiji postoji mogućnost primene mera zaštite svedoka i oštećenih primenom tehnologije ali isto tako ima dosta prostora za njihovo unapređenje.

U tom smislu smatramo neophodnim preduzimanje sledećih koraka:

1. povećanje broja sudova koji raspolažu tehničkim sredstvima za prenos slike i zvuka, osposobljavanje prostorija i modernizacija tehnologije;
2. unapređenje pravnog okvira i
3. odgovorajuća obuka nosilaca pravosudnih profesija ali drugih aktera (sudija, sudskog osoblja, tužilaštva i policije) o zaštiti svedoka primenom tehnologije.

Naime, iako većina sudova u Srbiji poseduje tehnologiju koju može primeniti u zaštiti i ispitivanju svedoka smatramo neophodnim povećanje broja sudova koji raspolažu ovom tehnologijom. Posebno je značajno ukazati da većina osnovnih sudova koristi prostorije i tehnologiju viših sudova što može dovesti do problema u vidu organizacije termina suđenja ali problem može predstavljati i udaljenost sudova. U ovom kontekstu treba imati u vidu i činjenicu da sadašnja tehnologija uglavnom omogućava da se posebno osetljivi svedoci ispituju putem tehničkih sredstava u istoj zgradi u kojoj je suđenje ali u različitim prostorijama. Stoga je potrebno modernizovati tehnologiju kako bi bilo moguće ispitivanje i svedoka koji se ne nalazi u zgradi suda, putem video linka. Ukazaćemo i na problem potrebe za modernizacijom tehnologije jer je samo određeni broj sudova u zemlji raspolaže inovativnom tehnologijom koja omogućava potpunu zaštitu svedoka. Takođe je značajno da ulazi u prostorije za ispitivanje posebno osetljivih svedoka budu odvojeni od prostora kojim će se kretati okrivljeni.

Iako je pravni okvir u Srbiji usaglašen u većoj meri sa međunarodnim standardima smatramo da je neophodno unapređenje određenih odredbi i to pre svega sa ciljem smanjenja broja ispitivanja posebno osetljivih svedoka. Zapaženo je da se čak i posebno osetljivi svedoci ispituju više puta tokom trajanja postupka pa u tom smislu smatramo potrebnim da se izričito ZKP-om dozvoli mogućnost uvida u snimak sa ispitivanja svedoka u prethodnim fazama postupka umesto ponovnog neposrednog ispitivanja.

Citirano istraživanje je pokazalo da sudije nisu u velikoj meri zainteresovane za primenu tehnologije. Ovome doprinosi svakako ne samo nepoznavanje mogućnosti i prednosti takvog načina ispitivanja već i nepoznavanje procedura za sprovođenje takvog načina ispitivanja. Određeni primeri iz sudske prakse ukazuju i na to da se ispitivanja svedoka putem tehnologije ne sprovede u skladu sa ZKP ili se pak načine određeni propusti što dovodi do zakonske obaveze ponovnog ispitivanja.¹³ Takođe, značajna bi bila edukacija o tome kako identifikovati posebno osetljive svedoke imajući u vidu da je taj status u praksi jedino određivan deci i maloletnicima i izuzetno punoletnim žrtvama određenih

¹³ Recimo, javljaju se slučajevi u kojima posebno osetljiv svedok vidi i čuje dešavanja u sudnici iako je određeno njegovo ispitivanje u posebnoj prostoriji uz pomoć psihologa.

krivičnih dela. Navedeno je osnova za sve dalje korake u zaštiti žrtve jer bez pravilne identifikacije na samom početku postupka, kasnije mere zaštite mogu ostati bez efekta.

Na kraju, se može zaključiti da je zaštita svedoka u krivičnim postupcima kompleksno pitanje, ali verodostojno svedočenje se može očekivati samo uz preduzimanje svih potrebnih mera zaštite koje su prilagođene svakom konkretnom svedoku i predmetu. Sa druge strane, nesporno je da država mora da u svakom pogledu zaštiti lice kome je izvršenjem krivičnog dela naneta šteta, pa sigurno nije potrebno a ni pravedno da trpi dodatnu štetu od strane sistema.

LITERATURA

1. Burnsajd, S. (2015) *Smernice o merama zaštite svedoka u međunarodnom pravu i Srbiji*, Winpro III.
2. Krstić I. i dr. (2021) "Sudjenje na daljinu, pravni okvir i praksa", Beograd: *Forum sudija Srbije*.
3. Zakonik o krivičnom postupku (*Sl. glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US).
4. Zakon o potvrđivanju Konvencije UN o transnacionalnom organizovanom kriminalu, (*Sl. List SRJ*-Međunarodni ugovori, br.6/2001).
5. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, (*Sl.glasnik RS*, br.85/2005).

Internet izvori

1. www.unicef.org/serbia/media/3186/file, [7.10.2022.].
2. www.pars.rs/images/biblioteka/smernice-o-merama-zastite-svedoka-u-medjunarodnom-pravu-i-pravu-RS.pdf, [7.10.2022.].
3. www.coe.int/1680462540, [12.10.2022.].
4. www.ravnopravnost.gov.rs/wpcontent/download/ [5.10.2022.].
5. www.podrskazrtvama.rs/media/medjunarodni/DIREKTIVA-2012-29-EU.pdf, [29.9.2022.].
6. www.mpravde.gov.rs/sr/tekst/30567/nacionalna-strategija-za-ostvarivanje-prava-zrtava-i-svedoka-krivicnih-dela-u-republici-srbiji-za-period-2020-2025-godine-19082020.php, [12.10.2022.].

PROTECTION OF WITNESSES IN CRIMINAL PROCEEDINGS AND APPLICATION OF TECHNOLOGY

The issue of the application of technology in criminal proceedings became topical in Serbia with the beginning of the Covid 19 pandemic. Although the existing legislation foresees this possibility, the wider application of technology in criminal proceedings has not been noticed. Observing the practice of the courts, the technology is used in Serbia only in criminal proceedings before special departments for the suppression of organized crime and war crimes, but it is rarely encountered in regular criminal proceedings. On the other hand, the theory is unique about the importance of the application of technology, especially in the protection of witnesses and victims in court proceedings. Also, numerous international legal acts that contain provisions on the protection of witnesses in court proceedings recognize the importance of using technology to avoid numerous negative consequences of court proceedings and to avoid secondary victimization. However, despite numerous recommendations for this type of examination, it was noticed that it is not used in a large percentage in Serbia and certainly not in all cases where it is necessary or useful. The aim of the paper is to analyze the legal norms related to the protection of witnesses in criminal proceedings with a special emphasis on those that foresee or enable the application of technology for adequate protection on the international level and in Serbia, the extent of the application of technology in practice, the reasons for insufficient application and recommendations for the wider application.

KEYWORDS: *witness and victim protection, technical means for image and sound transmission, criminal procedure.*